

ÂŞIKLIK GELENEĞİNİN GÜNCEL SORUNLARI

The Current Problems of Minstrel-Poet Tradition in Turkey

Prof. Dr. Metin EKİCİ*

Abstract:

Since the beginning of the 20th century, it has been told that the minstrel-poet story telling tradition in Turkey is dying out. The minstrel-poet story telling tradition is still alive in Turkey, but it has number of problems. How the tradition lives, what the problems of tradition bearers have had, and the proposed solutions are discussed in this paper. The problems of the tradition and the proposed solutions are evaluated under six subtitles.

Keywords: Minstrel-Poet Tradition, Turkey, Problems, Solutions.

Türk edebiyatının önemli bir kısmını oluşturan halk edebiyatının bireysel yaratmalarını “âşık” adını verdiğimiz sanatçılar oluşturmuş ve oluşturmaktadır. Bu nedenle âşık yaratıcılığının eserleri, özellikle de manzum olanlar “Âşık Tarzı Şiiri” adı altında ayrı bir başlık altında değerlendirilir. Âşık geleneği yaratıcılığının manzum-mensur karışık eserleri ise “halk hikayeleri” adı altında ele alınmaktadır.

Hem manzum, hem de manzum-mensur eserlerle, Türk edebiyatında kendilerine has bir tarz oluşturan âşıklar, bu tarzın benimsenmesiyle “Âşık tarzı” adı verilen bir gelenek oluşturmışlardır. Esas itibarıyla bir gelenek varlığını belli bir yaratıcı ve devam ettirici bir halk grubuna, bu grubun belli yaratım ve aktarım tarzına yönelik bilgiye sahip çıkışına ve o tarzın kendine ait oluşuna bağlıdır. Bu anlamda baktığımızda “Âşık tarzı” adını verdiğimiz geleneğin günümüzde hâlâ devam ettiğinden söz etmek mümkündür.

Fuad Köprülü bu tarzın ve ona bağlı edebiyatın, Tekke edebiyatının Anadolu’da teşekkül eden paralelinden doğup, geliştiğini; ancak kendisini yaratan özek şartların ortadan kalkmaya başlamasıyla bu geleneğin de yok olmaya yüz tuttuğunu belirtirken, Pertev Naili Boratav “âşık edebiyatının” 16. yüzyılda kesin şeklini kazandığını iddia etmektedir. Umay Günay ise bu edebiyatın 14. yüzyılda teşekkül etmeye başladığını söylemenin mümkün olduğunu belirtmektedir (Köprülü:1986; 165-166, Boratav:2000; 83, Günay: 1986; 9-22).

Günümüzden yaklaşık yüz yıl önce, Köprülü’nün kaybolmaya başlamasından dolayı üzüntü duyduğunu ifade ettiği “âşıkların” veya “saz şairleri”nin oluşturduğu geleneğin “Yaşayan Âşık Sanatı Sempozyumu” adı altında 2007 yılında bilimsel bir toplantıda tartışılması son derece anlamlıdır. Âşıkların veya genel anlamda saz şairlerinin günümüz Türkiye’inde varlıklarını devam ettiriyor olmaları Köprülü’yü haksız çıkarmaz, çünkü günümüz âşık geleneğinin hiç de öyle eskisi gibi bir varlığından söz etmek mümkün değildir.

* Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Halk Bilimi Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

Bu bildirimizde, âşıklık geleneğinin yaklaşık yüz yıldır “varlık-yokluk” tartışmasına konu olmasının nedenlerini, âşıkların ve oluşturdukları geleneğin sorunlarını ve bunların çözümlerini İzmir’de yaptığımız ve halen devam etmekte olan “İzmir’de Yaşayan Âşıklar ve Âşıklık Geleneği Projesi” çerçevesinde görüştüğümüz âşıklardan elde ettiğimiz veriler ışığı altında değerlendireceğiz. Bizim burada bahsedeceğimiz konuların hemen pek çoğu, konuyla ilgili araştırma yapanların bilgisi dahilindedir, ancak yapacağımız önerilerden yararlanılmasını sağlamak için bu hususları dile getirmek gerektiğine inanıyoruz. Bu bildiride, günümüz âşıklarının sorunlarını şu başlıklar altında ele almayı uygun bulduk:

1. Âşık Geleneğinde Usta-Çırak Sorunları.
2. Âşıkların Eğitim Sorunları.
3. Âşıkların İcra Yerleri ve Zamanı ile İlgili Sorunlar.
4. Âşıkların Oluşturduğu Dernekler Sorunu.
5. Âşıkların İş, Gelir ve Sosyal Güvence Sorunları.
6. Âşıkların İletişim Araçları, Toplum İlgisi ve Dinleyici Sorunları.

1. Âşık Geleneğinde Usta-Çırak Sorunları.

Âşık geleneği de, Türk kültürünün sözlü, görsel, işitsel ve materyal alanları gibi ustadan çırağa bir nakil, eğitim ve öğretim yolu ile taşınmaktadır. Âşıklık geleneğinin içinde bulunduğu durum ve geleceği usta âşıkların varlığına ve onların yetiştireceği çıraklara bağlıdır. Ancak günümüzde bu ilişkinin zayıfladığı, usta olarak tanınan âşıkların çırak bulamadıkları, çırak olmak isteyenlerin ise ya usta bulmakta zorlandıkları ya da çırak olma yaşını geçtikten sonra bir ustanın yanında kısa süreli kalmayı tercih ettikleri görülmektedir. Görüşme yaptığımız çoğu orta yaşlı ve genç âşık, usta-çırak ilişkisinin önemini kabul etmekte, ancak erken yaşta ve uzun süreli bir çıraklık dönemi geçirdiğini veya halen çıraklık yaptığını belirten genç âşık ise bir, iki kişiyi geçmemektedir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı ve üniversitelerin işbirliği ile halen âşıklık geleneğini icra eden âşıkların ustalık seviyesi belirlenmeli ve bu geleneği öğretebilecek olanlar kesinlikle belgelendirilmelidir. Yine bu kişilere teşvik edici yardım yapılmalıdır. Aynı şekilde, usta âşıklara çıraklık yapan kişilerin de, âşıkların oluşturacağı bir kurul veya yıllık olarak yapılacak bir yarışma vb. ile seviyeleri belirlenmelidir.

2. Âşıkların Eğitim Sorunları:

Günümüz âşıklık geleneğini temsil eden ve temsil ettiğini iddia eden pek çok kişi bulunmaktadır. İzmir’de yaptığımız bir araştırmada İzmir’de âşıklık geleneğini temsil ettiğini düşünen 35 isim tespit etmiş bulunmaktayız. Bunlardan 20 kişi ile görüşmelerimizi tamamlamış olup, projemiz içinde 15 kişi ile de görüşmelerimiz devam etmektedir.

Görüşmelerimiz sırasında eğitim ve okur-yazarlık durumuyla ilgili olarak sorduğumuz sorulara aldığımız cevaplara göre mevcut âşıkların büyük bir kısmının İlkokul mezunu olduğunu, sadece 3 kişinin lise mezunu olduğunu gördük. Aynı şekilde, çıraklık sorunuyla ilgili olarak da sorduğumuz ve de çeşitli sosyal, siyasal, tarihi ve dini sorular yanında âşık edebiyatının tür ve şekilleri ve de hikâye repertuarı hakkında sorduğumuz sorulara çoğu âşık yeterli cevap verememiştir. Kendisini usta kabul edip, tanıtan bazı âşıklar bile belli şiir türleri konusunda, konuyla ilgili akademisyenlerin yazdığı kitaplardan yardım almayı tercih etme yoluna gitmektedirler.

Bütün bunlar; âşıklık geleneği içinde yer alan kişilerin, hem usta âşıkların hem de konuyla ilgili bakanlık ve üniversite birimlerinin vereceği belli konularda yoğunlaşan eğitim seminerlerine ciddi bir ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Âşıklık geleneğinin yaşatılması ve sağlıklı bir zemine oturulmasında bu eğitimlerin, âşıkların bağlı oldukları derneklerle ortaklaşa bir program halinde oluşturulması son derece etkili sonuçlar ortaya koyacaktır. Aksi takdirde “bilgi kirliliği” ve “sahte sanatçı” suçlamaları bu gelenek temsilcileri arasında her zaman söz konusu olacaktır.

3. Âşıkların İcra Yerleri ve Zamanı ile İlgili Sorunlar:

Günümüz âşıklık geleneği temsilcilerinin en önemli sorunu icra yeridir. Kaynaklardan öğrendiğimiz “âşık fasıllarının yapıldığı kahvehaneler”in ve “âşıksız yapılmayan düğünler”in günümüzde mevcut olmadığını biliyoruz. Sadece ülkemizin belli yerlerinde özellikle Ramazan ayı içinde âşık karşılaşmalarının belli birkaç gün yapılması söz konusudur. Bunun dışında, özellikle büyük şehirlerde çeşitli yörelerin dernekleri düzenledikleri toplantı, anma günü ve gecelerine âşıkları davet etmektedir. Ayrıca, bazı âşıklar Avrupa’da çalışan Türk işçilerinin oluşturdukları derneklerden davet almakta ve “konser” adı altında oralara gidip, çalıp söylemektedir. Yine ülkemizde de çeşitli yerel yönetimler “festival” adı altında düzenledikleri kutlama ve eğlencelere “kambarsız düğün olmaz” sözünün gereğini yerine getirmek adına âşıkları davet etmektedir. Bunların dışında Konya, Kars, Erzurum, Sivas ve Adana gibi illerde âşıklar adına düzenli veya düzensiz bir şekilde yapılan yarışmalarda âşıklar kendi sanatlarını icra edebilme şansı bulmaktadırlar. Bazı âşıklar ise “türkü bar” adı verilen yerlerde sanatlarını icra etmeyi denemektedirler.

Bütün bunlar bu sanatın icra yeri ve zamanında bir düzensizlik ve karmaşa içinde olduğunu göstermektedir. Bunların bir kısmının daha düzenli bir zaman içinde yapılması son derece önemli olduğu gibi, bundan daha önemlisi Kültür ve Turizm Bakanlığı ve yerel yönetimlerin işbirliği ile en azından İstanbul, Ankara ve İzmir’de ve de Konya, Sivas, Adana, Erzurum ve Kars illerinde yapılacak bir düzenlemeyle haftalık esasa veya belli günlere dayalı olarak âşık geleneği temsilcilerinin sanatlarını icra edebilecekleri yer temini ve düzenlemesi

yapılmalıdır. Bu tür bir düzenleme hem âşıkların geleneği daha iyi sürdürmelerini sağlayacak hem de onları dinlemek isteyenlerin onlara daha rahat ulaşmalarına imkân tanıyacaktır.

4. Âşıkların Oluşturduğu Dernekler Sorunu:

Çağdaş toplum yapısında belli bir iş ve sanatı icra eden bütün gruplar, kendi iş ve mesleklerini her anlamda temsil eden bir örgüt oluşturma yoluna gitmektedir. Genel adı “Sivil Toplum Kuruluşu” olan bu örgütlerin, temelini meslek gruplarının oluşturduğu “dernek” adı veren kuruluşlar oluşturmaktadır. Ancak ülkemizdeki âşıklık geleneği temsilcileri kendilerini güçlü bir şekilde temsil edebilen böylesi bir mesleki örgütten ve bunlar arasında oluşturulacak ilişkiden yoksundur.

İzmir’de 1984 yılında “İzmir Âşıklar ve Ozanlar Derneği” adı altında bir dernek kurulmuş, ancak uzun süre adeta dernek başkanı kişinin özel işyeri gibi kullanılmasının ötesine gidememiştir. Ancak son yıllarda değişen yönetim ile yeni bir yapı kazandırılmaya çalışılmışsa da, bu defa da bölgecilik ve siyasi düşünce tartışmaları nedeniyle söz konusu dernek istenilen güce ulaşamamıştır. Diğer şehirlerdeki benzeri kuruluşların varlığı ve yapısı hakkında ayrıntılı bilgi sahibi olmamakla birlikte, benzer bir yapının hâkim olduğunu düşünüyoruz. Ancak, her türlü sorunlara rağmen böylesi bir derneğin bulunmasının bile İzmir’de yaşayan âşıklara çeşitli imkânlar sağladığını ve bunların da oldukça önemli olduğunu belirtmek gerekir.

Âşık dernekleri, âşıkların çeşitli toplantılardan, kendilerini ilgilendiren siyasal ve sosyal gelişmelerden haberdar olmalarını sağlamak yanında, âşıkların bir araya gelmelerini, tanışmalarını, usta âşıkların genç âşıklara sınırlı da olsa geleneği aktarmalarını sağladıkları yerler olarak ciddi bir öneme sahiptir.

Bu derneklerin sayısının artırılması ve ekonomik bakımdan Kültür ve Turizm Bakanlığı ve yerel yönetimler tarafından desteklenmeleri daha çok âşığın bu derneklere katılımını sağlayacağı gibi, âşık sanatının ve geleneğinin geleceğe taşınmasında da ciddi katkılar sağlayacaktır.

5. Âşıkların İş, Gelir ve Sosyal Güvence Sorunları:

Günümüz âşıklık geleneği temsilcilerinin en önemli sorunu şüphesiz iş, gelir ve belli bir sosyal güvenceye sahip olup olmamadır. Toplumu oluşturan yetişkin ve çalışabilir durumda her birey gibi, âşıklık geleneği temsilcileri de belli bir işe, bu işten elde edilecek gelire ve iş dolayısıyla sağlanacak bir sağlık ve emeklilik güvencesine sahip olmalıdır.

Bu noktada bir tanımlamaya gerek duyulmaktadır. Bir sanatın icrası bir iş midir, yoksa bir hobi midir? Bize göre âşıklık sanatını icra eden kişiler bir iş yapmakta, bir üretim ortaya

koymaktadırlar. İcra ettikleri sanat onların mesleğidir. Yani ikinci bir iş veya sadece boş zamanlarını değerlendirmek için gerçekleştirdikleri bir hobi olarak görülmemelidir.

Ancak, günümüzde çoğu âşık için durum böyle değildir. Çoğu araştırmacı, âşıklarla yaptıkları derleme çalışmaları sırasında “asıl işiniz nedir?” şeklinde bir soru sormayı tercih etmekte, bir anlamda bu soru ile âşıklık sanatının icrasını ikinci bir iş veya hobi şeklinde görme eğilimini ortaya koymaktadır. Âşıklık geleneği temsilcileri de bunu genel itibariyle yalanlamamakta, kırsalda yaşıyorsa asıl iş olarak çiftçilik ve hayvancılık, kentte ise fabrikada işçilik veya başka bir iş yaptığını, arta kalan zamanlarında ise âşıklık yaptıklarını söylemektedirler.

Eğer âşıklık bir hobi ise, bu sanatın günümüzde icrası ve geleceği hakkında belli bazı öngörülerde bulunmak zor olmasa gerektir. Ancak, usta âşıklara verilecek ustalık belgesi ile sanat ve hobi arasındaki ayrımı keskinleştirmek ve âşıklık sanatının daha sağlıklı bir zemine oturmasını sağlamak mümkündür. Yine bu belgeyi almayı hak eden âşıklara belli bir maaş bağlanması, sağlık ve emeklilik güvencesinin verilmesi bu konudaki sorunu çözmeye yardımcı olacaktır.

Aksi takdirde yaptığı işi anlamayan, yaşadığı anı ve geleceğini güvencede görmeyen bireylerin kendine ve sanatlarına güvenmeleri ve onu icra etmeleri imkânsızdır.

6. Âşıkların İletişim Araçları, Toplum İlgisi ve Dinleyici Sorunları:

Günümüz âşıklarının önemli bir sorunu da onların iletişim araçlarıyla, görsel, işitsel ve yazılı basın araçları ile ilişkileri sorunudur. Özellikle popüler kültürün ve tüketim kültürünün aracı gibi duran görsel ve işitsel iletişim araçları, yani televizyon ve radyo kanalları ile yazılı basın araçlarının önemli bir kısmı âşıklık geleneği temsilcilerini de birer tüketim nesnesi olarak görme eğilimindedir. Bu eğilim aynı zamanda âşıkların toplum içindeki yerleri ve belli bir dinleyici kitlesi oluşturmalarını da ciddi bir biçimde etkilemektedir. Bu etkilemenin de genel olarak olumsuz olduğunu belirtmek istiyorum.

RTÜK vb. kurumların da desteği ve düzenlemesiyle, özellikle usta âşıkların günlük veya haftalık esasa dayalı ciddi âşık sanatı programlarının yayınlanması ve bu programlarda “reyting” kaygısı yerine, içeriğin esas alınması âşıkların daha sağlıklı bir şekilde tanınmasını sağlayacak ve daha geniş kitleler tarafından bu geleneğin sahiplenilmesi söz konusu olacaktır.

Günümüz toplumsal yapısında kültür yapıcılarının taşıyıcı araç olarak kullandıkları iletişim araçlarında doğru sunum ve temsil sağlanabilirse, âşık sanatının kendine ait bir kamuoyu oluşturması kesinlikle mümkündür ve bu imkân âşıklara sağlanmalıdır.

Sonuç:

Burada günümüz âşıklık geleneğinin içinde bulunduğu durumla ilgili sorunları genel bir özet halinde ve maddeler şeklinde değerlendirmeye çalıştık. Tabii ki bu maddelerin her biri diğerleri ile ilgilidir ve bunlara birkaç madde daha eklemek mümkündür.

Genel bir özetlemeyle; âşıklık geleneği temsilcilerinin çıraklık eğitimi desteklenir, usta ve çırak âşıkların kendilerini geliştirmelerine yönelik eğitim imkânları sunulur, âşıkların sanatlarını daha rahat icra edebilecekleri düzenli yerler sağlanır, âşıkların meslek örgütleri desteklenir, özellikle usta âşıklara belli bir maaş ve sosyal güvence sağlanır ve de bu sanatın temsilcilerine iletişim araçlarında doğru bir şekilde yeterli sunum ve temsil imkanı sağlanırsa, âşıklık geleneği Türkiye’de yaşamaya devam etme imkânı bulacaktır. Bu sorunlar çözülmezse gelenek zayıflamaya ve bozulmaya uğrayacaktır.

Çağdaş millet olabilmenin temel şartlarından biri hangi seviyede olursa olsun sanata ve ondan daha önemli olarak sanatı yaratan ve yaşatan sanatçıya sahip çıkmaktır. Umarız konuyla ilgili kamu kuruluşlarının yetkilileri burada sunduğumuz sorunları ve çözüm önerilerini dikkate alır ve Türk halk sanatçısı olan âşıklara sahip çıkar.

Kaynaklar:

Boratav, Pertev Naili. Halk Edebiyatı Dersleri. TETTV. Yayını, 2000.

Günay, Umay. Aşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi. Ankara: AKM. Yayını, 1986.

Köprülü, M. Fuad. Edebiyat Araştırmaları. TTK. Yayını, 1986.